

Uygulamalı İslam
(Harakani'nin İzinde Yunus'a Rehber Hoca Ahmet Yesevi Örneği)

SIRRI AKBABA^a

Öz

Bu çalışmanın amacı; günümüzde İslam'ın yanlış anlaşılmasının engellenmesi için Klasik Türk Mutasavvıflarından olan Hoca Ahmet Yesevi'nin eserleriyle bizlere sunduğu İslami yaşayışın nasıl olması gerektiğini günümüze kadar gelmiş olan az sayıdaki somut örnekleriyle ortaya koymaktır.

Hoca Ahmet Yesevi, Türk gelenek, görenek, örf, adet, yaşantısı, kısaca Türk töresini İslam öğretileri içerisinde sentezlemiş ve yeni nesillere bu sentezin nasıl uygulanacağını da göstermiştir. Türkler manevi bir Gök Tanrı inancına sahip oldukları için yeni İslami inançlarındaki gökler kadar sonsuzluğun sahibi olan Allah(CC) inancını da yadırgamayarak kolaylıkla kabul etmişlerdir. Göçebe, hayvancılıkla uğraşan, tabiatla iç içe yaşayan Türk boyları yaşayışını doğal ortamda sürdürmesinin bir ürünü olarak doğayı bozmamayı inanç haline getirmişlerdir. Aynı inancı İslam'ın da sunmasından oldukça memnun kalmış olacaklarını tahmin etmek zor değildir. Türkler için İslami yaşayışı kolaylaştıran bu tarihi Töre birikimi Allah'ın(CC) daha önceden Türklere verdiği bir nimettir. Bu nimetin kıymeti; Buhara ve Semerkant'ı bilim merkezi haline getirenler, Ortaçağ'da dünyaya adalet getiren bir nizamın da var olduğunu insanlara gösterenler, kısacası gündelik yaşayışı ile herkesin memnun olduğu emin Müslümanlar tarafından bilindi.

Hoca Ahmet Yesevi, Türk halkına kendi saf, arı, duru Türkçesiyle hitap ederken onun öz değerlerini ve bu değerlerden çıkışlı yaşantısını, İslam dininin sunduğu değer ve davranışlar ışığında açıklamıştır. Uhrevi yani sonsuz olan İslam'ın yaşanmasını somutlaştırarak gündelik hayattan koparmamıştır. Hoca Ahmet Yesevi önce kendi uygulamaları olan Yesevilik

^a Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü
[sirri.akbaba@uskudar.edu.tr]

sonra da Anadolu ve Rumeli'de yaygınlık kazanan Nakşibendilik ve Bektaşilik tarikatlarına olan katkısıyla; Dünya hayatında yürürken nasıl yürünmesi gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda Hoca Ahmet Yesevi, maneviyatı sunarken “marifeti olmayanın kerameti olmaz” ifadesiyle insanlara ürün vermelerini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeler neticesinde onun yolu hangi tarikat ile izah edilirse edilsin asıl olan bizlere bir yöntem sunmuş olmasıdır. Bu yöntemde kanaatimize göre bireysel ve sosyal yaşantımızda Müslümanlığı hayattan koparmadan gündelik davranışlarımız içerisinde yaşamamızdır. Bu nedenle bu makalenin adının “Uygulamalı Müslümanlık” olmasını uygun bulduk.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk-İslam mutasavvıfları, Hoca Ahmet Yesevi, Uygulamalı İslam

Applied Islam in Hodja Ahmet Yesevi: In The Way of Kharakani and As A Guidance For Yunus Emre

Abstract

The purpose of this study, in order to prevent the misconception of Islam, is to demonstrate how the Islamic way of life ought to be with the few concrete examples that have survived to the present day through the works of Hodja Ahmet Yesevi, one of the pioneers of Classical Turkish Sufism.

Hodja Ahmed Yesevi has synthesized Turkish customs, traditions, conventions, mores, shortly Turkish culture through Islamic teaching and brought about suggestions to the new generations how to apply this synthesis. Since Turks originally had a belief of a spiritual Sky Deity, the belief of Allah and his infinite power covering the sky and the ground did not create a conflict that would result with serious problems in integrating to Islamic religion. Turkish tribes who were nomadic and busy with animal husbandry lived with the nature and made it a part of their faith to protect the nature and avoid from distorting the environment as a part of their lifestyle. It isn't difficult to predict that they were pleased from the similar perspective that is provided by the Islam. This historical convention facilitating the adoption of Islamic life was a blessing for Turks. The value of this blessing gifted by God was well acknowledged by muslims who

rendered Buhara and Semerkand to be the center of science, who proved the world the existence of an order bringing justice into the medieval age.

Hodja Ahmed Yesevi, addressing to Turkish people with his pure Turkish, explained the core values and the life style stemming from these values in the light of values and behaviors offered by Islam. He had integrated Islam, which has infinite ethereal aspects, with the daily life. Hodja Ahmed Yesevi had shown how to move along the world life by the ways of both his practices named as Yesevî and contributions to Nakshî and Bektashî denominations. In this context, Hodja Ahmed Yesevi had suggested people to produce while presenting spirituality and explained this idea as: "without ingenuity, there would not exist miraculous deed". As a result of his recommendations, no matter what denomination it might be attached to, the important thing for us he had provided a method for us. This method, as we perceive, means integrating islam into our social life and make it a part of our daily routine. Therefore, we agreed to title this article as "Applied Islam".

Key Words: Pioneers of Classical Turkish Sufism, Hodja Ahmed Yesevi, Applied İslam

Giriş

İslam'ı en doğru anlayarak yaşayan önce İslam Peygamberi Hazreti Muhammed (s.a.v.) ve diğer peygamberler sonra da onun ashabı ve izinden giden erenler olmuştur. İyi anlayacağımız varsayımından hareketle Türk-İslam erenlerinin hayatlarını incelememiz İslam'ı doğru anlamak ve uygulamak bakımından önem arz etmektedir. Çünkü onlar, aşkla bağlanarak İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) en doğru takip edenlerdir.

Mevlana ve diğer nice erenlerin saygı ile andıkları, Kars Halkının "Hasan-Hırka" diyerek andıkları ve yanı başındaki camiye Evliya Camii demelerine sebep olan Ebul Hasan el-Harakani(Hz)nde olduğu gibi; kendisinden yüz yılı aşkın bir zaman sonra dünyaya gelmiş olan Hoca Ahmed Yesevi(Hz) de Müslümanlık Dinini söze indirgemekten çok yaşamaya önem vermiştir. Yaşadıklarını da hikmetler adını verdiği söze dökerek, yüz yıllar sonra bizlere ulaştırmıştır.

Müslümanlığı doğru anlama ve uygulamaları, İslam Erenlerinin yarına kalmalarına neden olmuş ve yüzyıllar sonra bu özellikleri nedeniyle biz onları tanıma fırsatı bulmuşuzdur. Bu çalışmanın nihai hedefi; insanlığın karanlıktan aydınlığa çıkmasına yol açan, bu gün tüm İslam toplumlarının ihtiyaç duyduğu; Müslümanlığı, doğru anlama ve yaşama yolunu göstermek için; genelde erenlerin kullandıkları yöntemi, özelde ise Hoca Ahmet Yesevi yolunu önemli bir rehber olarak tanıtmaktır.

Bu dünya hayatının İslam dinine en uygun nasıl yaşanması gerektiğini gösteren; Hoca Ahmet Yesevi'nin bizlere kadar ulaşan bazı uygulamaları aşağıda verilmiştir:

1. Gündelik geçimini kendi emeği ile sağlamıştır:

Hoca Ahmet Yesevi Türk-İslam erenlerinin ilklerindedir. Geçimini tahtadan kaşık ve kepçe yontup satarak kazanmıştır. Bu, İslam dininin dünyalık geçim aracı olmadığının önemli bir göstergesidir.

2. Yöntem geliştirmiştir:

Bugün Türkiye ve diğer İslam ülkelerinde gerek bilim gerekse dini bakımdan kendi yöntemlerimizi geliştiremeyişimizin en önemli nedeni; kendi bilim ve din adamlarımızı hakkı ile tanımayışımızdır. Geçmişteki Türk-İslam bilim ve felsefe alanında İbn-i Sina, İbn-i Rüş, Farabi; dini alanda ise Hasan-ı Harakani, Yesevi, Hacı Bektaşî Veli, Mevlana, Yunus Emre gibi yöntem sunmuş olan öz kaynaklarımızdan ilham alamayışımız bizi gerek maddi gerekse manevi olarak geri bırakmıştır. Herkes tarafından çok iyi bilinir ki; ağaç kökünün üzerinde yeşerir, gelişir ve meyve verir.

Hoca Ahmed, insana Allah'ın(CC) verdiği orijinal eser üretme potansiyelini harekete geçirerek; en ulvi görev olan İslam'ı, insanlara doğru tanıtmaya hedefine ulaşmak için "Yeseviye" Tarikatını" yöntem olarak sunmuştur. İlk Türk Tasavvuf ekolü ve tarikatı olan bu yol, daha sonra dünyaya yayılacak olan Nakşibendilik ve Bektaşilik yollarının ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Yeseviye yolunda bizlere sunulan strateji, yöntem ve teknikler içerisinde tespit edebildiklerimiz şunlardır: **Uygulama, uygun öğretim dili, gizlilik, yaptıklarına güvenmeme, alçakgönüllülük, ümit ve korku arasında yaşama, seveda ve aşk, eser verme.**

Uygulama: Dünyada İslam'ı doğru yaşama hedefine ulaşmada Yesevi'nin kullandığı; strateji, yöntem ve tekniklerin ortak yanları daha çok uygulamalı olmalarıdır. Dini emir ve yasakları öğretirken de uygulama dikkate alınmıştır. Hoca Ahmed: “Hizmet kılmadan dava kılsan tümü yalan” sözleriyle hem uygulamaya verdiği önem derecesinin yüksekliğini göstermiş oluyor hem de günümüzde gittikçe sayıları artan; davranışlarıyla hizmette bulunmadan sürekli vaaz edenleri uyarıyor.

Uygun öğretim dili: “Kul Hoca Ahmed Yesevi, taat kılsan pinhan kıl” sözleriyle kendine hitap ederken aynı zamanda dini emirlerin öğretimi ve yaşanmasına ait iki yöntem sunuyor. **Birincisi ben dili:** yanlışları kendi üzerinden anlatmasıdır: öğretim yöntemi “sen, siz” şeklinde sürekli başkalarına hitap etmek yerine “**ben, biz**” sözlerini önceleyen, kendine öğüt nasihat eden bir dil kullanmıştır. Özellikle yanlışları başkaları üzerinden değil de kendine hitap ederek öğüt ve nasihatta bulunmuştur:

Kul Hoca Ahmed Tövbe eyle ölmeden önce,
Hak Teala sorgu-sual kılmadan önce,
Mahşer günü terazisini kurmadan önce
Amel kılmadan ölüp gitsem neylerim ben işte.
“Vah ne yazık şevk ateşine yanmadan geçtim,
Dünya dileyip yalnız hakkı sevmeden geçtim,
Gaflet ile pir eteğin tutmadan geçtim
Ağlamayım mı can meleğimi bulamadım işte.”

İkincisi Gizlilik: Uygulamadaki yöntemi ise “pinhan” kelimesinden anlaşılacağı üzere gizliliklidir: Dini davranışları ya da ibadetleri gösteriş ve riyadan korumak için gizli yapılmasını kendine öğütlemiştir. Gizli ibadetin özü geliştirme gibi daha bir çok yararları da vardır.

Yaptıklarına güvenmeme: Dua, şükür, erenlere hizmet, âlimlere sevgi ve değer, kanaat, muhabbet, tövbe gibi terimlerle yaptıklarına güvenmemeyi Hoca Ahmed, muhtelif sözlerinde şu şekilde açıklamıştır: “Hakka kulluk edemedim deyip nedamet eyle”

“Mescide girip namaz kılsam zahidler gibi,
Aşk ateşine tutuşup yanan aşıklar gibi,
Yalan sözü dile almadan sadıklar gibi,
Arifler gibi Hakka vasıl olur mu ki?”

“Ey dostlar hiç kılmadım iyi amel,
Dergâhında Hocam kabul eder mi ki?”
“Ahmed senin yazık ki ömrün geldi geçti,
Dünya dileyip ahiretin mumu yandı,
Masiyetin pervanesi doldu taşı,
Rahman Tanrım günahımdan geçer mi ki?”

Yukarıdaki ifadelerinde Yesevi, pişmanlık duymayı da öğütlemiştir.

Alçakgönüllülük: İslam'da Yaşanması gereken bir özelliğin alçak gönüllülük (tevazu) olduğunu hem söyleyişleri ile hem de yaşayışı ile gösteren Hoca Ahmet Yesevi bir dörtlüğünde kendinden şöyle söz etmektedir: “Kul Hoca Ahmed gaflet ile geçti ömrün,

Vah ne hasret gözden dizden kuvvet gitti,
Vah ne yazık pişmanlığın vakti yetiştii,
Amel kılmadan kervan olup göçtüm ben işte”.

Bu sözlerin asırlar sonra bile hikmetleriyle ışık saçan bir Alperenin ağzından çıktığını düşünürsek, alçak gönüllülük ya da tevazu diye adlandırmanın da yetersiz kaldığı anlaşılacaktır. Bu, ümit ve korku arasında bulunan inanan insanın inanç temelli yaşama tarzı olsa gerek.

Ümit ve korku arasında yaşama: İslam öğretilerinden olan Allahtan korkma ve aynı zamanda ümit var olmayı da Yesevi'nin şu sözlerinde açık bir şekilde görmekteyiz:

“Havf ve reca içre dur, gönül koyma,
Kahır içinde lütfunu anlayıp yürümez misin?”

İnsanın, gelişimi sırasında inişli çıkışlı yolların olduğunu bilen Yesevi, dini, uygulamalı olarak insanlara gösterirken sadece davranışları değil aynı zamanda her türlü duyguyu da (ümit ve korkuyu, mutluluk ve cefayı) yaşadığını yine hikmetlerinden anlamaktayız:

“Karanlık gece içerisinde yol yitirdim,
Aydınlık tanı ansızın atar mı ki,
Klavuzsuz yola girip türlü şaşım,

Cıla versem paslarım gider mi ki?” dizeleriyle ümit ile korku arasında bulunan Yesevi, aynı duygu durumunu yaşlar itibariyle de yaşadığını ve gelişmiş olduğunda dahi ümitle korku arasında yaşadığını göstermiştir:

“Beşten ona girdim ise gencim dedim,
Yirmide taht üstünde sultan oldum,
Otuz yaşı ele alıp dışarı durdum,
Şimdi arayıp Ya Rab seni bulur muyum?
Kırka girip, kanat çırpıp kayırlmadım
... Elli yaşayıp yaşım benim oldu tamam
... Altmış üçte peygamberin yaşını bilsem

Bu hikmetlerinin son kıtasında da; ümidi, dünya fikrini bırakıp hakk’ın zikrini söylemede, dinlenmeden sebat ve ceht etmede olduğunu şu dörtlüğü ile öğütlemiştir:

“Kul Hoca Ahmed bırak şimdi dünya fikrini,
Ceht eyle dinmeden, söyle hakkın zikrini,
Hazır olup öleceğini şimdi bilsen,
Şimdi arayıp Ya Rab seni bulur muyum?”

Bu öğütlerinin ürün verdiğini de bir başka hikmetlerinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Gelin dostlar Allah zikrini daima söyleyin,
Allah zikri gönül ülkesini açar dostlar,
Estağfurullah ve istiğfarı dinmeden söyleyin,
Lanetli şeytan beden ülkesinden kaçır dostlar.”

Bu hikmetlerinin devamında sorgu meleklerinin bile bu nuru görünce sorgulamaktan vazgeçeceklerini ve kabirde diğer birçok olacıklardan bahsettikten sonra bütün bu olanlardan ‘La ilahe illallah’a tutkun olanların Hakk’ın kokusunu alacaklarını ve bilginliğinin lafını bile edemeyecek denli garip olanları yücelterek, öte alemin nimetlerine ulaşacaklarını söyler:

“... Gece Allah gündüz Allah deyip ölün,
Dar kabre gireceğiniz vakit nura dolun,
Melekler Allah nurunu saçır dostlar.
Allah nuru kabir içini aydın kılınca,
Melekler karşısında ravzen olunca,
Mümin kul görüp onu hayran olunca,
Bu âlemin ışığından geçer dostlar.”

Sevda ve aşk: Hasan El-Harakani, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli ve diğer erenlerde en dikkati çeken sevda ve aşk yaşantısı Hoca Ahmed Yesevi de zirve düzeydedir. Aşk yolu için şu sözleriyle önce hedefi göstermiştir: “Ey dostlar gitmek için buraya geldik,

Gelip gitmek nedenini bildiniz mi?”

Bu dünyanın sonunun gitmek olduğunu gösterdikten sonra; bu geçici dünyada yaşanması gerekenleri, Allahtan niçin aşkı istediğini, âşık ın ahvalini, yaşadıklarını şöyle ifade ediyor:

“Kervanbaşı haber verdi cümle cana,
Sevda kıl deyip buyurdular her tarafa.”

“Akıllı kullar sevdasını kıldılar taht,
Sevdasını kılan kullar olur iyi baht.”

“Ya ilahım aşkını salıp âşık et,” diyen Yesevi âşıkların didar istediğini de söylemiştir.

“Mihnet çeken âşiklardan huda razı.” Bu isteklerinin Allah’ın izniyle karşılıksız kalmayacağını da şu dizelerinde sunmuştur:

“Allah’ı seven âşık yarın Burak biner”

“O âşıkın ahvalini Allah sorar.”

“Âşıklara Tanrım özü kılar rahmet,

Kabir içre nurunu salıp kılar şefkat.” âşıkların ödüllerini de bu şekilde sıralayan Yesevi, ahvaleri hakkında da şu bilgileri vermektedir:

“Aşk bağına gezen âşık özünü bilmez,

Gece gündüz mest ve hayran öze gelmez.”

“Gerçek âşıkın sırrı saklı halk bilemez”

“İş bu yola giren âşık candan geçer”

Yesevi’nin “Âşıklar meydanında ilim ve hikmet bilindir” sözü, âşıkların cahil olduğunu söyleyenlere reddiye niteliğinde bir cevap olduğu gibi aynı zamanda âşkın nasıl bir ilim ve hikmet içerdiğini de anlatmış oluyor.

Hoca Ahmed Yesevi’nin yaşadığı âşkın derecesini az da olsa anlamamız bakımından şu dizeleri okumamız gerekiyor: “Aşk yolunda benim gibi yoktur hiç kimse garip.”

“Ne muhabbet imiş ben diyeceğimi bilemem,

Şeyda kıldı aşk beni, nereye varacağımı bilemem.”

“Yanar bağrım taşları, akar gözüm yaşları,
Ey hakkın dostları, nereye varacağımı bilemem.”

3. Eser verme:

Türk-İslam erenleri, kendini ve öğretilerini takip etmeleri için yeni nesillere eserler bırakmışlardır. Bu erenlerin ilklerinden biri Hoca Ahmet Yesevi'dir. O'nun bıraktığı eserleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Anadolu ve Rumeli Alperenleri ve onların eserleri,
2. Divanı Hikmet,
3. Akaid,
4. Fakr-Name.

Hoca Ahmed kendi hayatında yapmış olduğu ölmeden dünyaya eser bırakmayı bizlere öğütlemiştir: “Ömrün geçti ey gafil, zayi burada,
...Ölmeden önce fikrini burada kılmaz mısın?”

Rehber edindiği eğitim ve öğretim kaynakları ve ürettiği materyaller:

İslam'ı doğru öğretmek ve yaşatmak için geliştirdiği yöntem içerisinde kullanılmak üzere eğitim araçları sunmuştur. “Divanı Hikmet” Yesevi'nin baş eseri olması yanında Akaid ve Fakr-Name gibi başka eserlerinde üretilmesine vesile olmuştur. Yesevinin bu eserlerinin çıktığı asıl kaynak **Kuran-ı Kerim ve sünnettir**. Örneğin; Divan-ı Hikmet'in birçok başlangıcı bir ayetle, Kelime-i Tevhidin ilk bölümü (La İlahe İllallah) ile ya da bir hadisle başlamıştır: “Fezküruni ez kürküm' işitip nida,

Zikrini söyleyip emrini tutup müşahade,

Girip kabre çekip türlü mücadele,

Âşık canlar sır şarabını içer imiş.”

“Muhammed dediler “Her kim yetimdir,

Biliniz o benim has ümmetimidir” sözleriyle sünneti kaynak göstermiş ve hemen akabinde; “Yetimi görseniz incitmeyiniz,

Garibi görseniz dağ etmeyiniz.” diyerek yapılması gerekeni de öğütlemiştir.

4. Çağımızda kullanılan bilimsel ilke yöntem ve teknikleri kullanmıştır:

Hoca Ahmed Yesevi, eğitim öğretim işini asıl görev olarak görmüş ve sadece öğüt verici olarak kalmamış, uygulamalı olmasını da sağlamıştır: Geliştirdiği ilke, yöntem, teknik ve materyalleri kullanarak Müritlerine İslam'ın açık (zahiri) ve gizli (batını) inceliklerini öğreterek irşad görevi ile dünyanın değişik köşelerine yönlendirmiştir. Bunların başında Anadolu ve Rumeli'ye gönderilen Alperenler gelmektedir. Bu Alperenler sayesinde Anadolu ve Rumeli Türk-İslam ülkeleri olmuş ve İslam'ın sunduğu adaletle tanışarak huzur dönemleri yaşamışlardır. Hoca Ahmed, çağlar öncesinden İslam Dini kaynaklarının rehberliğinde; insanlara nasıl yaşamaları gerektiğini; **Allah'ın (CC) razı olduğu doğru hedefe yönelik motive olmuş bir şekilde; şimdi ve burada ilkesinden hareketle, olumlu duygu, düşünce ve davranış sentezi yaparak öğretmektedir.**

Günümüzde muhtelif bilimler kullandıkları yöntemler içerisinde birçok ilke ve teknik kullanılmaktadır. Bu ilkelere birisi Varoluşçu Felsefeyi temel alan Gestalt Terapi yaklaşımında kullanılan “şimdi ve burada” ilkesidir. Geçmiş ve gelecek hakkındaki duygu ve düşünceler kaygıları doğurarak insanın zamanının boşa akmasına neden olmaktadır. Bu ilke ile geçmişe ve geleceğe takılıp kalma önlenmektedir. Günümüzde gerek hastalıkları önleyici gerekse tedavi edici özelliği ispatlanan, sağlıklı gelişimin “**şimdi ve burada**” ilkesini Türkistan Piri, eğitim amaçlı olarak kendine hitaben şu şekilde ifade etmektedir:

“Ey kul Ahmed, sen bugün, eyle ibadet gece ve gündüz,
Deme ki ömrümdür uzun, bilmem ki halim ne olur.”

Dünyada iken ebedi alemin azığını almak gerektiğini öğütleyen Hoca Ahmed, öldükten sonra da kitabını okuyandan dua istemiştir.

Amaca ulaşmak için, **kaynak ve uygulamayı olumlu duygu** ile bütünleştiren Yesevi, hikmetlerinde kimi zaman bunların tamamını, kimi zaman da önce öğrenerek uygulamayı sonrada uygulama ile duyguyu birçok yerde birlikte ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle; Kimi insanlar sadece teorik bilgiler öğrenir ve bir ömür boyunca da onunla oyalanarak vaktini tüketir. Kimileri de öğrenmeden bir şeyler yapmaya çalışır. Eksik olan bu iki

yaşantıya karşın Yesevi, aşağıdaki dizeleriyle teori ve pratiği nasıl birleştirdiğini göstermiştir:

“Durmadan yürüyüp âlimlerden ilim öğrendik,
Her ne bildiğimiz ilmimizle amel kıldık.”

Duygu düşünce davranışı bütünleştirme:

Günümüz eğitim bilimlerinde sadece bilişsel ve davranışsal hedeflere ulaşmakla değil aynı zamanda duyuşsal hedeflere ulaşılmanın önemi vurgulanmaktadır. Duyuşsal hedefler özellikle değer eğitiminin olmazsa olmazıdır. Yesevi, davranış ya da uygulamaya öncelik vermesine rağmen, düşünce ve davranışın, duygu taşdıktan sonra lezzetinin olmayacağını çağlar öncesinden dile getirmiştir:

“Aşksız yürüyüp taat kılar nadan zahid,

Tuzsuz aş gibi taatin mezesi yok.” Bu sözlerinin her birinin sonunda: “Ağlayıp yürü gözyaşının riyası yok” derken de samimi inancın duygu taşıdığına dikkatleri çekmiştir.

Taatiyle mağrurlananın taatinin, hayır hasenayı riya eyleyenin hayrının, uygulamalarını halk içinde hizmet ve hürmet görmek ve halkın malını almak için yapanın yaptıklarının kabul edilmeyeceğini vurgulamakla **olumsuz duygular ve emeller** için yapılan uygulamanın hedefine ulaşmayacağını da göstermiştir.

Söz ve duygudan ziyade davranışın önemine de şu sözleriyle dikkati çekmiştir: “Ne verirler ahirette kuru söze”, “Duygulanıp ağlamaktansa yanman gerek”, “Hizmetler taç, saray, inşa kurar.”

Yesevi'nin hizmetlerden önem verdiği bir uygulama türü de infak denilen **muhtaçlara ihtiyacı olanı vermektir**: “Er o dur ölmeden önce malını verse” malını vermeyenleri de: “Karun'dur işte şu kişi gafil olursa” sözleriyle uyarıyor.

5. Hoca Ahmed, halkın doğru anlayıp uygulayabileceği şekilde eğitim ve öğretim görevini yapmıştır:

Arapça ve Farsça bilmesine rağmen Hoca Ahmed Yesevi Türk olup Türklerin anladığı kendi dilleri olan Türkçeyi kullanmıştır. Bu davranışıyla da kendisinden yüzyıllar sonra şairlikte ün salan bir diğer Alperen olan Yunus Emre'nin de aynı yolu takip ederek arı duru Türkçeyi kullandığını

görmekteyiz. Bu aynı zamanda bilimsel bir anlayışın ürünüdür: Bilimin ilkelerinden biri anlaşılabilir olmaktır. Yesevi'nin öğreticiliğinde bu ilkeyi görmekteyiz:

“Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçeyi,
Ariflerden işitsen açar gönül ülkesini,
Ayet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar borkünü.”

Bu dörtlükle başlayan hikmetinin son iki mısrası da şöyledir:

“Miskin zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet
Farsça dilini bilerek güzel söylemekte Türkçeyi.”

Türkçeyi kullanmakla Türk halkının İslam dinini doğru anlamalarını, anladıkları üzerinde düşünmelerini ve uygulamalarında yanlışla sapmamalarını hedeflemiştir. Doğru anlamaya verdiği önemin diğer bir göstergesi de şu dizelerindeki nesri önermesinde kendini göstermektedir:

“Yazısını yazsa her kim nesir yazsın,
Nesirle yazarak maksada yetsin.”

Hikmetlerini halkın anlama arzusu ve öğüdünü almalarına verdiği önem aşağıdaki şu sözlerinde mevcuttur:

“Benim hikmetlerimi cahil işitmez,
Gönlü kalbi kara öğüdümü almaz.”

Yesevi'nin, halkın doğru anlama konusundaki titizliğini; özellikle de gizli olanı açık hale getirmesinden anlaşılmaktadır ki; gizliyi açık etmenin tehlikeleri diğer birçok tasavvuf büyükleri tarafından dile getirilmiştir. Buna rağmen Hoca Ahmed Yesevi, sözden ziyade uygulamadan yanadır. Bu nedenle de gizliyi açık eylemiştir. Bunu, aşağıda sırasıyla verilen; Vahded-i Vücut açıklaması yaparken, Hallacı Mansur'un “Enel Hak” değişimini açıklarken, Hasan El Harakani Hazretlerinin menkıbesine değinirken, kendinin niçin 63 yaşında yere girdiğini anlatırken ve diğer birçok hikmetlerinde görmekteyiz:

“... “Miskin Hoca Ahmet canı, hem gevherdir hem hazine
Hepsi O'nun mekânı, O la mekân içinde”
“Mansur gelince darağacı eğilip kendi aldı
Batın gözü açık olanlar hayran kaldı
Işık salıp Allah kendisi nazar eyledi

Ey sevgili deyip cemalini gördüm ben işte” sözüyle Yesevi Divan-ı Hikmetinde, Mevlana Mesnevisinde “Enel hak sözü Mansur’un ağzında nurdu, Firavun’un ağzında yalan” sözleriyle ve Yunus Emre de divanında Hallacı Mansur’un “Hak söylediğini” ancak “kör” ün bunun aslımı göremeyerek yanlış yorumladığını bu erenler, ortak fikir olarak dile getirmektedirler.

Hoca Ahmed Yesevi, her inanmış insan gibi ruhani bir hedefe yönelmiş ve bunu dile getirdiği aşağıdaki hikmetlerinin ikinci kıtasında da Hasan El Harakani Hazretlerinin menkıbesinin sırrına vakıf olduğunu ve bu sırrı bilgelerin tatmasını istemiştir:

“Ey dostlar tevekkülün kılıcını
Bele bağlayıp yola kadem koyasım gelir.
‘La taknetu’ rahmetinden ümid tutup,
Meveddetin gülzarında esesim gelir.
Aşıkları cevlan kılar o meydanda
Yılan kamçı kılıp, biner o arslana,
Sır sözünü söyleyip olmaz her nadana,
Sır sözünü bilgelere söyleyesim gelir.”

Yesevi yukarıdaki dörtlükte sırrları açıklarken Ebul Hasan El Harakani’ye ait olduğu bilinen “yılanı kamçı olarak kullanarak arslana yük taşıtma” menkıbesini de (bu menkıbe Mevlana’nın mesnevisinde mevcuttur) dile getirmiştir. Bu, Hoca Ahmed’in, Ebul Hasan El Harakani nin iz sürücülerinden olduğunu da göstermektedir.

Hoca Ahmed, kendinin 63 yaşında yere girdiğini anlatırken de sırrlarını söyleme ihtiyacı duymuştur:

“...Dört yaşında hak Mustafa verdi hurma
O sebepten altmış üçte girdim yere”
“... Miraç sırasında Hak Mustafa ruhumu gördü
O sebepten altmış üçte girdim yere”

6. Bilimsel anlayış ve uygulayış: Anlaşılrlık, akılcı olma, irade ile davranma ve bütüncül yaklaşım:

Günümüz bilimsel anlayışın ulaştığı kavramlardır. Yesevi, gerçek din olan İslam’ı anlatırken Türkçeyi sadece dini yaşayışı açıklamak için

değil aynı zamanda bilimsel bir ilke olan anlaşılabilir olması için de tercih etmiştir. Bununla Yesevi'nin bilimin ilkelerine uygun hareket ettiğini daha doğrusu bilimsel anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda akılcı olanda budur Bilgiden ya da Yesevinin ifadesiyle hikmetlerden (cevherlerden) anlamayan cahilleri incitmeden cehaleti yermiş bu konuda hikmetleri hakkında şöyle demiştir:

“...Benim hikmetlerim Hakkın övgüsü
Muhabbet ehlinin derdinin devası”

“Benim hikmetlerimi dertsiz söylemeyin,

Baha biçilmez cevherimi cahile satmayınız.” Bu cümlelerden çıkardığımız sonuç: Burada tanıtılan akıl ve irade; sadece 20. yüzyılda büyük taraftarı olan pozitivizmin sunduğu akıl değil, hakk'ın, muhabbeti, manevi dertleri, ruhsal dünyamızı da ihtiva eden bir akıl ve iradeden söz edilmektedir. Günümüz bilimlerinin araştırma bulguları sonucu 21. yüzyılda pozitivist görüşün daha yeni eleştirilmeye başlandığını düşünürsek, günümüz insanının ulaştığı olduğu inanç, akıl, irade ve uygulama konusuna Hoca Ahmed Yesevi asırlar öncesinden vurgu yapmıştır. Kısacası bilim akli ve iradeyi esas alır. Yukarıda akıl ve iradeyi bize tanıtan Hoca Ahmed, akıl dışılık için de şöyle der:

“İradesiz, icazetsiz mürşit olmaz,
Böylelerinden bucak-bucak kaçmak lazım”.

Körlerin fili tarif etmelerine benzer bir şekilde günümüzde İslam'ı tanımaya çalışan kimselerin içine düştükleri yanlış nedeniyle kimileri şeriata, kimileri tarikata taş atarken; dini bilgi ve uygulamayı Hoca Ahmet Yesevi, aşağıdaki hikmetleriyle bütünleştirerek bütüncül (*holistik*) *bir yaklaşım*la bilgi ve uygulamanın birbirinin zıttı değil, bilakis olmazsa olmazları olduğuna dikkati çekmiştir. Şeriat ve tarikat sentezini Divan-ı Hikmetinde defalarca yapmıştır.

Bu da gösteriyor ki; Piri Türkistan bu konuya oldukça önem vermektedir. Aşağıdaki dörtlüklerin her biri farklı hikmetlerinden alınmıştır:

“Her kim eylese tarikatın davasını
İlk adımı şeriata koymak gerek
Şeriatın işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek.”

“ Şeriatın şartlarını bilen aşık
 Tarikatın makamını bilir dostlar
 Tarikat işlerini tamam eyleyip
 Hakikatın deryasına batar dostlar.”

“Geçti ömrüm şeriata yetemedim
 Şeriatsız tarikata geçemedim
 Hakikatsız marifete batamadım
 Sarp yoldur pirsiz nasıl geçer dostlar.

“Şeriattan maksat odur yola girmek
 Tarikatta maksat odur nefisten geçmek
 Hakikatta aziz canı feda etmek
 Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz”.

Bilimin iki yönü vardır: Teorik ve uygulama. Yukarıdaki dörtlükte bu iki bileşeni; “şeriat”, “tarikat” isimleri şeklinde görmekteyiz. Hakikat ve marifet ise gerçek Müslümanın dalması gereken yerler olarak daha derin anlamlar ihtiva eden kavramlardır.

7. Dini asıl amacına uygun yaşayanları övmüş ve yaşamayanları yermiştir:

İslam’ı amacına uygun yaşamayanları, onların davranışlarından uzak durmamız için şu kavramlarla bizlere tanıtmıştır:

“Ahir zaman şeyhler” adı altında sahtekâr din tüccarlarını eleştirmiştir. Bu eleştiriler şu kavramlarla yapılmıştır: Günahkâr, kibirli, ibadeti riya için yapan, gaflet içinde olan, gıybet eden, kötü nefis sahibi, işsiz, aşsız, adak alan, gamsız, dünyaya mağrur olan, marifetsiz, mal alma savaşı veren.

Sufilik taslayan sahtekârlar için; “pişman olmadan günah işleyen, elde tesbih dilde gıybet, işi gaflet, ibadeti kibir ve riya, can ve gönlü dünyaya mağrur, evde yapacak işi yok gözünde yaşı yok, gamsız yürür din işini arkaya atar, zikri sufi gibi ancak batını uygun değil, gınahta ısrarlı, nefis önünde kâfir” ifadelerini kullanmış ve bu sözlerini söylediği hikmetlerin her dörtlüğün sonunda “Sufi nakş oldun veli, asla Müslüman olmadın” sözleriyle bitirmiştir. Bu tür sufilerin Allah’ın laneti üzerine ölürken imandan ayrı olacağına da değinmiştir.

Hoca Ahmed Yesevi; “Para rüşvet yiyen kadılar, haksız fetva veren müftüler, zülmeden zalim, yetim gönlünü ağrıtan, cemaate girmeyip namazı terk edenlerin yerlerinin sakar ateş ve sırat köprüsü olduğunu söyler. Bunların kara yüzlü mahşerde kolu arkada şeytanla birlikte derk-i esfel olduğunu ve kendisinin söylediği bu inci cevher sözlerini dinlemeyeni de gaflette gördüğünü” ifade eder. “Cimri kul, kâfir, zalim, münafık ve namazsızın cehennemlik olduklarını” söyler.

Dini asıl amacına uygun yaşayan kişileri Yesevi bizlere örnek almamız için tanıtmıştır: “Günahtan pişmanlık duyan, cefaya sabreden, iyi söz söyleyen, muhabbeti güzel, can içinden zikir eden, aşkı, işi ve aşı olan, gözyaşı dökken, dine önem veren, kâmil yol göstericisi olan, mal, mülk ve ev barktan geçen, dertsizden kaçan”. Yesevi’ye göre; “Allah diyenin, Fezkûruni Hayy ve Hu zikrini söyleyenin, hayır ve cömertlik eyleyenin, yetim gönlü alanın, amel olan alimin ve yola giren asinin ebedi alemde cennette meleklerle yoldaş, arş üstünde çehâryârlar yoldaşı olarak kevser dudağında Daru’s selamdır yerleri.” Gönlünde ayet olan âlimin, gönlünde Süphan’ın zikri ve fikri olan zâkirin, müminin ve cemal görenlerin cennetlik olduklarını ifade eder.

Dini asıl amacına uygun yaşayanın, iç dünyasının güzelliklerle dolu olduğu, bu güzelliklerin uygulamaya geçtiğini, Yesevi’nin yukarıdaki açıklamalarından anlaşılmaktadır. Mevlana dışı, kabuğu yermiş, iç dünyayı güzelleştirmeyi de övmüştür. Yunus Emre hepsinden iyisinin bir gönle girmek olduğunu vurgulamıştır.

8. Türk Halkı, İslam dinini benimsedikten sonra Hoca Ahmed Yesevi ve diğer Alperenler’in yolunu takip etmişlerdir:

Bu yol, İslam’ı teorik olarak öğretim yanında, vaaz etmeden daha çok, uygulamayı esas almıştır. Yemek yemeye besmeleyle başlamayı (zikir), yeme işlemi süresince bu leziz nimetleri veren yüce yaratıcıyı düşünmeyi (fikir) ve yemekten çekilirken “elhamdulillah” (şükür) demeyi anababasından öğrenmiş, uygulamış ve o da çocuklarına aynı zikir, fikir ve şükürü öğretmiştir. İslam inancı insanlara zikir, fikir ve şükür etmeyi öğütlemiştir.

Geleneksel olarak nesilden nesle aktarılan bu uygulama, sadece yemek yerken değil, insanların günlük yaşantısının tamamını kapsamaktadır. Tarımla uğraşan bölgelerde tarlasını ekerken, arabasına mahsulü yükledikten sonra urganın çekilişi sırasında ritüel haline getirilmiş zikirler, göçebe hayata devam eden yörelerde yaylalara çıkış ve dönüş sırasındaki dini merasimler ve daha bir çok uygulama örnekleri mevcuttur. Günümüzde İslam'ın teorik bilgileri üzerine odaklanmanın fazlalığı nedeniyle unutulmaya başlanan İslam'ın günlük uygulama örneklerini Türkiye'nin her yöresinden derlemek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıl, İslam düşmanlarının bilerek, Müslümanlarında bilmeden İslam'ın uygulandığındaki farklılıkların üst düzeye çıkarılması sonucu; ötekileştirmelerin ve çatışmaların yaşandığı çağ haline gelmiştir. Hoca Ahmed Yesevi bir hikmetinde bozulmayı; “sevgi ve şefkatin, edep ve hayanın gitmesi, Müslüman'ın Müslüman'ı katletmesi, haklıyı tutma haksızı batıl kılma, müridin pirine hatır kılmaması, halktan cömertliğin, yöneticiden adaletin, derviş duasından kabulün yok olması, bilginlerin zalim, hoş geldin deycilerin bilgin olması” şeklinde açıklamıştır. Müslümanların birbirini öldürdüğü bugün Yesevi'nin söylediği bozulmalar açıkça görülmektedir.

Bu sonucun birçok sebeplerinden belki de en başat olanı İslam öğretisinde bulunan kişilerin birleştirici olmaktan çok bilerek ya da bilmeden farklılaştırıcı yöntem ve üslup kullanmalarıdır. Örnek olarak günümüz İslam öğreticilerinin kimileri şeriat, kimileri de tarikat ve muhtelif cemaat taraftarı olarak diğerini dışlayıcı öğretilerde bulunuyorlar. Bu yanlış yönetime çağlar öncesinden Yesevi, sunduğu bütünleştirici yöntemi ve sözleri ile en iyi cevabı vermektedir. Hoca Ahmed Yesevi'nin sunduğu Yöntem; Mevlana'nın, Hacı Bektaşî Veli'nin, Yunus Emre'nin ve diğer Türk-İslam erenlerinin sunduğu yöntemle aynıdır: “ Yunus'ta 7 makam ve 7 mertebe var. Bu 4 kapı 40 makam denilen Ahmed Yesevi'nin Hazreti Ali Efendimizden naklen aldığı insan hayatında 4 mertebe ve 40 makam olduğuna dair bir söz var. Yesevi hazretleri Fakrnamesinde bunu alıyor, işliyor. Hacı Bektaş-i Veli hazretlerinin Makalat'ı, 4 kapı ve 40 makamı

anlatan bir sohbet kitabıdır. Hz. Yunus'ta 4 kapı 40 makam 160 menzil var. Bu 160 menzilin tamamını yaşayan kişiye velayet derecesi verilir, diyor. Velilik derecesini bunları yaşadıkdan sonra almış insan. “Çıktım erik dalına anda yedim üzümü”nde 4 makama işaret var.” (Tatçı, 2012,108). “Bu dört makam şariat, tarikat, marifet ve hakikattir. Bu dört esas Horasan Müslümanlığının referans olarak kabul ettiği temel formül olarak görülebilir” (Taşdelen, 2015, s.21). Nitekim Hoca Ahmed Yesevi bir dörtlüğünde; şariat, tarikat hakikat ve marifet dörtlüsünü kendinde nasıl bütünleştirdiğini bizlere şu şekilde açıklamıştır:

“Şariat bostanında cevlan eyledim,
Tarikat gülzarında seyran eyledim,
Hakikatten kanat tutup göklere uçtum,

Marifetin eşiğini açtım dostlar.” Bir diğer sözünde: “İman postu şeriattir, aslı tarikat”.Yesevi, bu bütünleştirici yöntemi ile yukarıda adı geçen İslam'ı farklı yaşama problemine çözüm sunmuştur.

Hoca Ahmed Yesevi, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış birçok hikmetli sözlerinde açıklamıştır. İyi ve doğruların; garip, fakir ve yetimlerin gönlünü okşama, hatırını sorma olduğunu, sıkıntı çekmek, candan geçmek, nefsi öldürmek olduğunu, namaz kılmak, oruç tutmak, zikir çekmek, salat selam ile peygambere ümmet olmak, açlıktan ölsem de namerde minnet etmemek, kibri ayakaltına almak, benlik güdenlerden kaçmak, dünyaya tapan soysuzdan yüz çevirmek, Allah'ın büyüklüğünü söylemek, Allah'tan korkmak ve Yesevi ifadesiyle; “Pişmanım günahımdan / Çok korkuyorum ilahımdan.” diyerek **bağışlanma dilemek**, Allah'a hamd etmek, sadık olmak için çalışmak, yatmayıp mihnet çekmek, hizmet etmek olduğunu ve kâfir de olsa zarar vermemenin sünnet olduğunu ifade etmiş ve başkasından çok kendimizin öğüte ihtiyacımız olduğunu; “Kendine öğüt verici ol” diyerek açıklamıştır. “Hak yolunda gitmek olmaz temiz olmasan” diyerek kendini bize örnek göstermiştir.

Yesevi , “Kuran'ın izzet ve ikramını yerine getirmesem, / Edepsizlik, akılsızlık benden geçse affeyle” dizeleriyle uygulama yapamadığımızda ya da yanlış uygulama yaptığımızda af dilemiş, bunları kendimiz için söylerken başkalarını da unutmamış ve bize kendini şu ifadesiyle örnek olarak sunmuştur: “Bütün çaresizlerin imdadına yetiş”.

Tüm insanlar için bu şekilde yalvarmasıyla aynı zamanda İslam'ın evrensel mesajıyla örtüşen âleme nizam vermek isteyen Türk-İslam mefkûresini arkadan gelenlere sunmuştur.

Kötü ve yanlış olanları da şu şekilde bildirmiştir: hikmet işitip ağlamayan, eren sözü dinlemeyen, Hadis, Kur'an anlamayanın mümin olmadığını, Benlik güdenin, dünyaya tapanın, Kur'an okuyup amel kılmayan sahte âlimin, namahreme bakan insafsızın, kişi malı yiyenin dünya için birbirine cefa eyleyen cahilin, cahile söz söyleyip sözü değersizleştirmenin kötü olduğunu açıklamıştır. Birçok hikmetlerinde; yanlış yolda olanların yaptıklarıyla iç dünyalarını da bizlere tanıtmıştır. Bu duruma bir örnek olması bakımından aşağıdaki dörtlük verilebilir:

“Namahreme bakan insafsız,
Kişi malı yiyen gönlü saf değil,
Gönlü gamsız o gün hile kılanlar
Görünüşi sofiye benzer kıyametten korkmaz.”

Hoca Ahmed Yesevi; “Nefsi büyük, şeriatı bozuk veli bilmeyin” sözleriyle **rehber olamayacak kişileri** bize kısa yoldan ve hemen tanıyabileceğimiz bir şekilde göstermiştir.

Son söz: İslam dini gruplara değil tüm insanlığa indirilmiştir. Hoca Ahmed Yesevi öğretisi de İslam'ın ana kaynakları olan Kuran ve Sünnet'i esas alarak; rehber edinmememiz gereken cahil, gafil ve bozuk tipleri tanıttıktan sonra; gruplaştırmayan, sentezleyen tüm insanlığı kucaklayıcı mesajlar sunmuştur. Bu mesajlar etrafında bütünleşme bugünkü çatışmalara çözüm olabilir.

Kaynakça

- Akbaba, Sırrı. Mevlana'nın Mesnevîde Yer Alan Ebu'l Hasan El Harakânî (Hz) Hakkındaki İki Menkıbeden Eğitim İçin Çıkarılan Dersler. *Harakani Dergisi Sayı:1*, ss.157-172, 2014.
- Hoca Ahmed Yesevi. *Divan-ı Hikmet*. Derleyen: Dr. Hayati Bice. Türkiye Diyanet Vakfı, Genişletilmiş Baskı: Ankara: Aralık 2010.
- Mevlana, *Mesnevî*. Çev: Veled İzbudak Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Taşdelen, Musa. *Sarı Saltık Algısı*. Ofis Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2015.

Tatçı, Mustafa. *Türk Yurdu Dergisi*. "Söyleşi: Önceki Gelenlerin sonuncusu, Sonraki gelenlerin ilki: Yunus Emre." Cilt 32, Sayı, 297(Yunus Emre Özel Sayısı), Mayıs 2012.